

УДК 378.09 (477-25) УАМ 20

С. І. НІКУЛЕНКО

кандидат мистецтвознавства, доцент

Комунальний заклад “Харківська гуманітарно-педагогічна академія”

РОЛЬ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ У СТВОРЕННІ УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ МИСТЕЦТВ

У статті розглядається розвиток вищої художньої школи у Києві (1917–1919 рр.) як фрагмент культурного життя найбільшого мистецького осередку України. На основі дослідження архівних та літературних джерел, висвітлюються перші кроки Української Академії мистецтв, особливості пошуків нових шляхів взаємодії традиційної академічної форми виховання митців і висунутої революційним часом концепції підготовки фахівців художньо-промислового спрямування, особливості викладання в різних художніх вишах України, їх подібність та відмінності, в яких відбивається своєрідність педагогічних систем.

Ключові слова: Українська Академія мистецтв, Українська Центральна Рада, Статут Української Академії мистецтв, вища художня школа, індивідуальні майстерні.

У зв'язку з необхідністю відтворення об'єктивної історії української культури пореволюційних часів, що багато у чому була спотворена у наступні роки, вельми важливого значення набуває проблема вивчення періоду становлення вищої художньої освіти у пореволюційні часи та висвітлення ролі державних органів влади, що сприяли розвитку національної культури.

Відповіді на окремі питання становлення системи художньої освіти містяться у працях С. Хан-Магомедова, Л. Соколюк, статтях М. Скрипника, І. Врони, Г. Радіонова, П. Білецького, С. Білоконя, А. Чебикіна, Т. Паньок. До початку 1990-х років у спеціальній літературі панувало твердження, що Українську Академію мистецтв було створено лише завдяки зусиллям ентузіастів і державну підтримку вона отримала тільки за радянських часів. Такий погляд базувався на заявах відомого українського мистецтвознавця, першого ректора Київського художнього інституту (КХІ – колишня Академія) Івана Івановича Врони, зроблених ним ще наприкінці 1920-х років. Багато років таке трактування не підлягало сумніву.

Метою статті є прагнення до більш вичерпного й об'єктивного дослідження, на підставі ретельного вивчення та введення у науковий обіг архівних матеріалів, що висвітлюють історію створення Української Академії мистецтв при сприянні видатних державних діячів Української Центральної Ради.

З крахом Російської імперії в лютому 1917 року склалися сприятливі умови для розвитку ідеї автономії України. Була створена Українська Центральна Рада та її уряд – Генеральний Секретаріат. У листопаді 1917 року Україна в третьому Універсалі Центральної Ради була проголо-

шена Українською Народною Республікою. Небачений розмах набуло національне культурне будівництво. Одним із перших значних актів молоді республіки стало заснування своєї вищої національної художньої школи – Української Академії мистецтв, про яку мріяла мистецька еліта Києва [8].

Так, у 1917 році, в умовах національного піднесення ідея почала набувати реальне підґрунтя. Дмитро Антонович разом із професором історії мистецтва київського університету Григорієм Павлуцьким і директором київського міського музею Миколою Біляшівським обговорили влітку питання про створення Української Державної Академії мистецтв із головою Центральної Ради Михайлом Грушевським і генеральним секретарем освіти Іваном Стешенком, які дуже прихильно поставилися до цієї ідеї.

Як свідчать документи, вже в липні 1917 року з ініціативи М. С. Грушевського при Генеральному секретареві по справах освіти був створений спеціальний відділ для сприяння розвитку різних видів мистецтва – музики, театру, образотворчого, художньо-промислового та народного мистецтва [6]. До роботи у відділі були залучені видатні вчені та художники – Г. Г. Павлуцький, М. Ф. Біляшівський, О. О. Мурашко, М. Г. Бурачек, В. Г. Кричевський, Д. М. Щербаківський. Незабаром ці члени відділу, а також Д. В. Антонович, М. І. Жук, П. І. Зайцев, увійшли до складу комісії з організації Української Академії мистецтв. Головою її став Г. Г. Павлуцький, секретарем – М. І. Жук. Одним із ініціаторів її створення був і приват-доцент Київського університету Іван Огієнко – блискучий популяризатор національної культури [7]. Засновники прагнули, щоб Академія стала навчальним закладом, який надасть можливість талановитій молоді отримати вищу художню освіту та здійснить виховання нового покоління художників, здатних зберегти й розвивати національну культуру.

Комісія розпочала роботу наприкінці серпня 1917 року. Основні питання, які вона повинна була вирішити, стосувалися провідних принципів і напрямів нової Академії, а також вибору її педагогів. Вирішено було, що професори створюваної Академії “не повинні бути обмежені у своєму викладанні будь-якими бюрократичними програмами і що кожен професор сам вирішує, як йому викладати. З числа кандидатів (їх було близько 20) професорами були обрані – М. Бойчук, М. Бурачек, В. та Ф. Кричевські, А. Маневич, О. Мурашко, Г. Нарбут, О. Новаківський. До Ради Академії увійшли Д. Антонович, П. Зайцев, Д. Щербаківський та ще кілька знавців мистецтва та вчених. Данило Михайлович Щербаківський був обраний Вченим Секретарем Академії.

Урочисте відкриття Української Академії мистецтв відбулося 22 листопада (5 грудня за н. ст.) 1917 року в приміщенні Педагогічного музею в Києві. Офіційна частина святкування розпочалася промовою Генерального секретаря освіти Івана Стешенка. Багато зворушливих слів прозвучало також від представників різних національностей і громадських організацій, які прийшли вітати народження Української Академії мистецтв.

Тільки почесних гостей було близько 500 осіб. Після привітань хор українського національного театру виконав гімн “Ще не вмерла України...”.

Святковий настрій створювала виставка на верхньому поверсі Педагогічного музею, де були представлені роботи перших професорів Академії. Зали, де розміщувалася експозиція, були декоровані старовинними народними килимами та букетами з сухих рослин. З кімнати, де була влаштована естрада, лунали вірші та пісні.

Але церемонія відкриття – не єдиний приклад уваги до народженої Академії з боку уряду. Так, на початку грудня Центральною Радою було схвалено Закон про Українську Академію мистецтв. Згідно з цим законодавчим актом Академія та підвідомчі їй бібліотека і картинна галерея мали право отримувати з-за кордону без мита книжки, картини та всі необхідні для роботи матеріали. А друкарні на території Української Республіки були зобов’язані забезпечувати бібліотеку Академії одним примірником видаваних ними творів і періодичних видань “з питань, які входять в сферу малювання, скульптури, будівництва та промислового мистецтва”. Крім того, професура Академії звільнявся від військових обов’язків [3].

Центральна Рада водночас із підписанням закону про Українську Академію мистецтв встановила її річний бюджет у сумі 97000 крб.

Треба зазначити, що Статут Академії, який розроблявся за участю відділу мистецтв Генерального Секретаріату, також був ухвалений Центральною Радою. Як свідчить зміст Статуту, він складався з орієнтацією на досвід академічної освіти, всього найкращого, що було там накопичено. Однак вводився ряд положень, які відображали актуальні потреби національної культури.

Спираючись на досвід європейської освіти, Статутом передбачався прийом учнів без обмежень статі та віку, незалежно від національності та віросповідання. Учні поділялися на дійсних студентів і вільних слухачів. Останні, виконавши всі навчальні вимоги, мали можливість стати дійсними студентами та після закінчення отримати диплом. Окремо необхідно зауважити, що термін навчання в Академії не обмежувався; освіта була платною, але, за рішенням Ради Академії, малозабезпечені студенти звільнялися від оплати. Понад те, ті з них, які виявили неабиякі здібності, отримували стипендію.

Відповідно до Статуту педагогічна система Академії будувалася за принципом індивідуальних майстерень під орудою професорів-фундаторів. Майстерню декоративного живопису очолив Михайло Жук; інтимного пейзажу – Микола Бурачек; будівництва і народного мистецтва – Василь Кричевський; декоративного пейзажу – Абрам Маневич; історико-побутового жанру й офорту – Федір Кричевський; портрету – Олександр Мурашко; графіки – Георгій Нарбут. Михайло Бойчук керував майстернею релігійного живопису, мозаїки, фрески та ікони, що згодом отримала назву “Майстерня монументального мистецтва” [5].

Як відомо, форма індивідуальних майстерень застосовувалась вже більше двадцять років у Петербурзькій Академії мистецтв. Але на відміну від усієї академічної системи, яка визнавала тільки так звані “високі мистецтва” – архітектуру, живопис, скульптуру та графіку, Українська Академія залучала й декоративно-ужиткові форми, які з Петербурзької Академії були вилучені ще у першій третині ХІХ сторіччя, що згодом негативно вплинуло на їх розвиток.

Але система індивідуальних майстерень мала і недоліки, як от – небезпека механічного наслідування манери вчителя. У зв’язку з цим доречно зазначити положення Статуту, згідно з яким студенти мали право не тільки обирати собі керівника, але і переходити з однієї майстерні в іншу. Також Статут не регламентував кількості учнів у майстерні. Відомо, що деякий час у класі професора М. Жука навчалися лише два студенти. Майстерню закривали, якщо протягом року в ній не було жодного учня.

Найбільшу кількість студентів спочатку мав Олександр Мурашко, до якого перейшла більша частина учнів із його приватної студії. Багато записалося також до братів Кричевських і Михайла Бойчука [6].

Проте, наділяючи професорів і студентів такими високими правами, Статут явно применшував значення певної єдиної системи у формуванні вузу. У цьому зв’язку, вельми істотною вадою можна вважати відсутність чинників, які б об’єднували мало пов’язані між собою окремі майстерні, таких як введення обов’язкових для всіх студентів пропедевтичних курсів, або читання загальноосвітніх дисциплін, без чого важко уявити підготовку висококваліфікованих фахівців.

Преса тих днів повідомляла, що першим ректором Академії був обраний знаний живописець Ф. Г. Кричевський [9]. Однак на цій посаді він був недовго. Політичне становище у Києві було складним і несталим. Отже, зміни влади з боями несприятливим чином позначалися на житті Академії. Деякі педагоги виїздили з Києва. Василь Кричевський у червні 1918 покинув місто і всю зиму 1918-1919 року працював у Миргородському керамічному технікумі. Їхав і Федір Кричевський. Михайло Жук перебував у Чернігові. Абрам Маневич вже через рік не був обраний за конкурсом. З перших педагогів в Академії, у найважчий для неї час, продовжували працювати О. О. Мурашко, Г. І. Нарбут, М. Л. Бойчук, кожен із них у різні роки виконував обов’язки ректора. Проте трагічна загибель Мурашка в червні 1919 року позбавила Академію одного з найталановитіших художників-педагогів.

02 січня 1919 року ректором був обраний Георгій Нарбут, відомий до того часу як художник високої графічної культури і вмільний організатор. За спогадами Миколи Бурачека, “професура з самого початку існування Академії без усяких конфліктів розділилася на два напрями: більш “лівий”, де були Нарбут, Бойчук, В. Кричевський, а частково і Жук, і більш академічний, до якого належали Мурашко, Маневич, Ф. Кричевський та Бурачек” [2]. Після смерті Мурашка та звільнення забалотованого Маневича “ліві”

течії почали переважати. Тим не менше, за керівництва Нарбута розбіжності у художній спрямованості сприймалися як природні та не впливали негативно на навчальний процес.

Одним із нововведень Г. Нарбута було відкриття скульптурної майстерні, якої бракувало в Академії. Очолив її Бернард Кратко. Але першорядне значення Нарбут, графік, надавав удосконаленню мистецтва рисунка. Понад те, він розробив проект про створення поліграфічного відділення на підставі того, що Академія одержала все обладнання поліграфічної школи: машини, верстати, літографічні плити тощо. Для розміщення всього цього майна було надано будинок на розі Хрещатика та Думської площі. Таким чином, Нарбут прагнув не лише відродити друкарську справу в Україні та вдосконалити виробництво, а й організувати поліграфічну освіту. Що відповідало уявленням про Українську Академію мистецтв як школу нового типу.

У цей час Георгій Нарбут дуже активно працював творчо. Він ілюстрував українську абетку, створював державну символіку, грошові знаки України, оформляв книги та журнали, малював плакати, розробляв шрифт, що мав виразно національний характер. Однак передчасна смерть Нарбута перешкодила здійсненню великих творчих і педагогічних задумів митця.

Політична нестабільність у місті та в Україні, зрозуміло, позначались на навчальному процесі Академії. В місті не працювали музеї, картинні галереї, бібліотеки. Знайомство з творами мистецтва можливо було тільки за книжками, репродукціями, альбомами. У лютому 1919 року за пропозицією Г. І. Нарбута завідувачем бібліотекою і музеєм Академії був призначений відомий історик мистецтва Ф. Л. Ернст, завдяки ентузіазму якого у книгозбірні була підібрана різноманітна фахова література, необхідна у навчальному процесі [1]. Разом із Ернстом працювали студенти майстерні М. Л. Бойчука – М. Трубецька і В. Липківський. Основою картинної галереї, у момент її утворення, стали твори українських і зарубіжних митців XVI–XIX ст. із особистих колекцій Г. Павлуцького, Д. Антоновича, В. Щавінського та полотен художників із різних країн світу, закуплених на виставках і аукціонах.

Вищим органом вузу вважалася Рада Академії, до якої входили професори та представники студентства. Рада обирала ректора, кандидатура якого мала затверджуватися Генеральним Секретаріатом УНР. Компетенцією Ради Академії було: присудження дипломів, встановлення стипендій, вибір почесних академіків, залагодження конфліктів між учнями та викладачами, а також направлення на вдосконалення у мистецтві як викладачів, так і вихованців у закордонні відрядження. Зв'язок із Європою сприймався як необхідна умова для підтримання загальноєвропейського рівня українського мистецтва. Але через складні економічні та політичні умови більшості статутних положень, з одного боку, зберегли декларативний окрас, а з іншого – засвідчили унікальні прагнення державних структур до створення вищого навчального закладу європейського рівня.

Висновки. У цілому, ті глибокі культурні зміни, які були закладені урядом Української Центральної Ради в період соціальної та національно-визвольної боротьби 1917–1919 роки, мали прогресивний характер. А відкриття Української Академії мистецтв відіграло значну роль у становленні вітчизняної системи освіти та стало підґрунтям національно-культурного відродження та подальшого розвитку мистецтва України в наступні роки, що дало можливість зробити вагомий внесок у розвиток світової культури ХХ сторіччя.

Список використаної літератури

1. Белецький П. А. Георгий Иванович Нарбут / П. А. Белецький. – Л. : Искусство, 1985. – с.214.
2. Бурачек М. Г. Спогади про Г. І.Нарбута / М. Г. Бурачек // Бібліографічні вісті. – 1927. – № 1. – с.98.
3. Закон про Українську Академію Мистецтва // Вісник Генерального Секретаріату Української народної Республіки. – 1917. – 21 грудня. – С.1.
4. ІМФЕ, ф.13-4. од.зб.125, арк.17.
5. ІМФЕ, ф.13-4. од.зб.245, арк.1.
6. ІМФЕ, ф.13-4. од.зб.245, арк.9.
7. Мордань А. Монументальные портреты Оксаны Павленко / А. Мордань // Монументальное искусство. – 1984. – № 5. – с.156.
8. Павловський В. Українська державна академія мистецтв. До 50-річчя її створення / В. Павловський // Нотатки з мистецтва (Філадельфія). – 1968. – № 7. – с. 45-56.
9. ЦДАВОУ України, ф.166, оп.2, од.зб. 377, арк.14.
10. ЦДАВОУ України, ф.166, оп.2, од.зб. 377, арк.59.

Стаття надійшла до редакції 08.08.2015.

Никуленко С. И. Роль Украинской Центральной Рады в создании Украинской Академии искусств

В статье рассматривается развитие высшей художественной школы в Киеве (1917–1919 гг.) как фрагмент культурной жизни крупнейшего художественного центра Украины. На основе исследования архивных и литературных источников, освещаются первые шаги Украинской Академии искусств, особенности поисков новых путей взаимодействия традиционной академической формы воспитания художников и выдвинутой революционным временем концепции подготовки специалистов художественно-промышленного направления. особенности преподавания в различных художественных вузах Украины, их сходство и отличия, в которых отражается своеобразие педагогических систем.

Ключевые слова: Украинская Академия искусств, Украинская Центральная Рада, Устав Украинской Академии искусств, высшая художественная школа, индивидуальные мастерские.

Nikulenko S. The Role of the Ukrainian Central Rada in the Creation of the Ukrainian Academy of Arts

In the article the development of higher art school in Kyiv (1917–1919) is considered as a piece of cultural life in largest art centers of Ukraine. Based on archival research and literature, first steps of Ukrainian Academy of Arts, features of the search for new ways of interaction between traditional academic forms of art education and the concept of artistic and industrial specialists training advanced by revolutionary time are presented. Features of teaching at various art colleges of Ukraine, their similarities and differences, displaying the originality of educational systems, are also presented.

Until the early 1990-ies in the literature was dominated by the assertion that the Ukrainian Academy of arts was established only thanks to the efforts of enthusiasts and public support it received in Soviet times.

Great importance is paid to the activities of the Ukrainian Central Rada, which played a decisive role in the birth of the Ukrainian Academy of arts. Despite the difficult political and economic conditions, contributed to the formation of structural units of the Academy, contributed to financial and legal support of the University.

This article provides a description of the official part of the festive opening of the Ukrainian Academy of arts and constitutional principles, some provisions of which were distinguished by exceptional democracy. The intentions of the founders of the Academy on the awarding of diplomas, the choice of honorary academicians, as well as the direction for improvement in the art of both teachers and pupils in foreign travel, was declared the Charter of the Academy, approved by the Ukrainian Central Rada. What is the connection with Europe was perceived as a necessary condition for maintaining the European level of Ukrainian art.

Key words: *The Ukrainian Academy of arts, the Ukrainian Central Rada, the Statute of the Ukrainian Academy of arts, graduate art school, private workshops.*